

ДОВКІЛЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОЦИДУ

Шульга Андрій Михайлович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Те що відбулося з ранку 24 лютого 2022 року в Україні визнано цивілізованим світом військовою агресією або ж війною з боку терористичного угруповання під назвою росія. Так, саме з цього часового моменту весь світ говорить про повномасштабну військову агресію росії проти суверенної, незалежної України. Але гібридну агресію росією було розпочато ще у 2014 році, з моменту окупації Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей. У зв'язку з цими трагічними подіями дуже багато громадян України, іноземців й апатридів вимушені були змінити свій звичний уклад життя, втратили роботу, місце навчання, майно, близьких, друзів та знайомих, своє здоров'я та життя.

Як будь-яка війна чи військова (збройна) агресія однієї країни щодо іншої, незважаючи на причини, умови, час, невідворотно тягнуть людські жертви, економічну шкоду державі-жертви, соціальні негаразди, а також шкоду, у певних випадках непоправну довкіллю. У цьому контексті треба зазначити, що військова тактика збройних сил країни-агресора полягає у банальному знищенні територій, ландшафтів, лісів, іншої рослинності, водних об'єктів, у зв'язку з чим гинуть і тварини, що спричиняє наслідки, насамперед, екологічного, характеру, а саме екологічну катастрофу. Зокрема, можна назвати військові конфлікти у В'єтнамі, Камбоджі, Югославія, Ірак, Сирія та інші. Це здійснюється заради позбавлення можливості мати природні укриття військовим країни-жертви. Якраз у знищенні всього живого, руйнуванні неживого світовим лідером є так звана росія, як держава-агресор, держава-терорист, держава-людожер. Але екологічна катастрофа, знищення природного середовища, його різноманіття на території країни, що захищається – це лише один з бажаних результатів військової агресії.

Особливе місце в системі кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку займає екоцид. Кримінальним кодексом України (далі КК України) екоцидом визнається масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу (ст. 441 КК України)¹. Треба зазначити, що екоцид в

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].

якості злочину не визнаний ні у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (далі МКС)², ні у будь-якому іншому міжнародному нормативно-правовому акті, що є суттєвою прогалиною у питаннях пов'язаних з глобальною охороною довкілля від антропогенного впливу, як військового та і невійськового характеру. При цьому, Україна хоча і є підписантом Римський статут у частині функціонування МКС з 20 січня 2000 року, але ще не ратифікувала його.

Станом на зараз Офіс Генерального прокурора веде провадження у 265 справах щодо порушення законів та звичаїв війни та 14 справах про екоцид³ [4]. Як бачимо, пріоритетними у розслідуванні дій російських загарбників є дві національні кримінально-правові норми – порушення законів та звичаїв війни та екоцид. Але саме склад екоциду прийнятий, коли йдеться про заподіяння військовими діями шкоди довкіллю.

Щодо розуміння юридичної підстави кримінальної відповідальності за екоцид, то необхідно зауважити, що по-перше, це правопорушення є поліоб'єктним. Це означає, що основним безпосереднім обов'язковим об'єктом пропонується визнавати мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок; безпосередніми додатковими факультативними – екологічна, продовольча безпека; життя та здоров'я людей, які мешкають на територіях, що зазнали забруднення, знищення тощо. Хоча щодо місцезнаходження розглядуваної норми виникають обґрунтовані сумніви, які потребують аналізу у подальших дослідженнях По-друге, з об'єктивної сторони склад правопорушення «Екоцид» сформульовано, як матеріальний склад, тобто так зване «наслідкове» правопорушення. До суспільно небезпечних дій закон відносить: 1) масове знищення рослинного або тваринного світу; 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів; 3) вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. При цьому, у законі ігнорується вказівка на час та місце вчинення таких діянь. Наслідком визначається екологічна катастрофа. Під такою визнається негативна зміна екологічної рівноваги до стану зникнення умов існування живого організму, популяції, виду, біосфери. По-третє, суб'єктом цього правопорушення є особа фізична, осудна, яка досягла 16 річного віку. Знову ж таки, законодавець не конкретизуючи суттєвих ознак суб'єкта екоциду дозволяє правозастосовцю визнавати таким будь-яку особу. Тобто говоримо про загального суб'єкта, що негативно впливає на реалізацію принципу «справедливості покарання за вчинене». По-четверте, суб'єктивна сторона екоциду характеризується умисною формою вини. Хоча це прямо не зазначено у диспозиції статті, але впливає з санкції. Так, за «Екоцид» передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років, що свідчить саме

² Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Ukrainian].

³ Litvinova V. Stvoryty pretsident: Ukraina pershoiu u sviti rozsliduie voienni zlochynty proty dovkillia. Internet vydannia Interfaks-Ukraina. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/945034.html> [in Ukrainian].

про умисну форму вини при вчинені цього суспільно небезпечного діяння передбаченого статтею 441 КК України. Мотив та мета вітчизняним законодавцем винесені за межі складу правопорушення, що вказує на їх факультативність.

Тепер щодо визначеності об'єкта кримінально-правової охорони екоциду. Безпосередньо при вчиненні екоциду шкода завдається саме навколишньому природному середовищу (як йому всьому, так і окремим його складникам). Про це свідчить механізм завдання такої шкоди описаний в антидиспозиції цієї кримінально-правової норми. Зокрема, це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [5]. Але законодавець розмістив це кримінальне правопорушення у Розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Таким чином визнаючи, що родовим об'єктом екоциду є глобальний мир без війн, безпека людства, існуючий міжнародний правопорядок. При цьому ми не розглядаємо теорії визначення об'єкта кримінального правопорушення, а лише аналізуємо саме явище, якому завдається шкода суспільно небезпечним діянням, що безпосередньо страждає від нього.

Але якщо розглядати це кримінальне правопорушення з точки зору суб'єктивної сторони, то зазначимо, що у цьому випадку заподіяння шкоди довікільно є похідними наслідками від посягання на глобальний мир без війн, безпека людства, існуючий міжнародний правопорядок. Це означає, що агресор, насамперед, має на меті захоплення суверенної території іншої держави, знищення державності, знищення населення такої території, національної ідентичності всіма способами та методами, встановлення своєї прямої або маніпулятивної влади на такі території тощо. Спричинення шкоди довікільно в цілому та окремим його частинам – це вбачається як шлях досягнення такої мети військовим способом. військова тактика збройних сил країни-агресора полягає у банальному знищенні територій, ландшафтів, лісів, іншої рослинності, водних об'єктів, у зв'язку з чим гинуть і тварини, що спричиняє наслідки, насамперед, екологічного, характеру, а саме екологічну катастрофу. Це здійснюється заради позбавлення можливості мати природні укриття військовим країни-жертви. Якраз у знищенні всього живого, руйнуванні неживого світовим лідером є так звана росія, як держава-агресор. При цьому, екологічна катастрофа, знищення природного середовища, його різноманіття на території країни, що захищається лише один з бажаних похідних результатів військової агресії. Тому довікільно є об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 441 КК України «Екоцид» але додатковим безпосереднім. Тобто, при здійсненні агресії, країна-агресор (її відповідні суб'єкти), насамперед, переслідують мету – захоплення чужих територій і знищення, псування, руйнування, засмічення об'єктів навколишнього природного середовища є похідним наслідком. Відповідно, вітчизняний законодавець розміщуючи статтю 441 «Екоцид» у Розділі XX

«Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» діяв логічно і вивірено.

Наприкінці зазначимо наступне, докiлля, як об'єкт кримінально правової охорони дійсно присутній у складі екоциду. Але він є додатковим безпосереднім, з огляду на основну мету суб'єкта-агресора. Тобто, будь-які дії, що спричиняють шкоду навколишньому природному середовищу, пов'язані зі здійсненням військової агресії або в умовах міжнародного збройного конфлікту мають кваліфікуватися як екоцид – кримінальне правопорушення передбачене ст. 441 КК України. У випадках заподіяння екологічної шкоди не поєднаної із такими об'єктивними умовами повинно кваліфікуватися як кримінальне правопорушення проти докiлля, передбачене Розділом VIII КК України. Тому для більшої конкретизації у частині притягнення до кримінальної відповідальності за екоцид відповідного суб'єкта доцільним є доповнення антидиспозиції ст. 441 КК України вказівкою на таку об'єктивну ознаку, як «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу в умовах військової агресії або збройного конфлікту».